

Varusmies savuaa – tupakoinnin sosiaalinen ja kulttuurinen paikka armeijassa

ANNI OJAJÄRVI

Lyhyen taivalluksen jälkeen pysähdyimme hetkeksi tarkistamaan varustusta ja juomaan vettä. Pienen arvonan jälkeen yksi miehistä ryhtyi kaivamaan maahan kuoppaa, johon tupakantumpit tuli piilottaa. Asettauduimme istumaan kuopan ympärille ja suurin osa jätkistä sytytti tupakan. Aurinko paistoi ja olimme hyvillä mielin. Eräs varusmies silminnähden nautiskeli tupakoinnista auringossa ja tokaisi ”[oikea] sotilas vetää tupakkaa”. (kenttäpäiväkirja 31.7.2008)

Lainaus on alokasajan ensimmäiseltä pidemmältä marssiharjoitukselta. Nuori mies liittyy kommentissaan sotilaana olemisen ja tupakoinnin toisiinsa. Armeijalla ja tupakalla onkin pitkä yhteinen taival, ja ne liitetään edelleen yhteen armeijatarinoissa ja käytännöissä. Armeija instituutiona luo tupakoinnille aivan erityisen kontekstin. Nuoret astuvat armeijaan tullessaan erilaisten käskyjen, ohjeistusten ja ojennusten kautta osaksi totaalisen instituution arkea (Goffman 1969, 6). Päivät varusmiespalveluksessa ovat ulkoapäin säänneltyjä ja noudattelevat ennalta määrättyä ohjelmaa. Jotta ymmärrettäisiin, miksi varusmies katsoo ”oikean sotilaan” tupakoivan, tulee nuorten lisäksi tarkastella armeija-instituution luonnetta ja armeijan tupakointihistoriaa.

Tarkastelen artikkelissa etnografisen kenttätöiden ja haastattelujen valossa varusmiespalveluksen suorittavien nuorten tupakointia. Artikkelissa käytetty aineisto on kerätty varusmiespalveluksen alokaskaudella, jolloin armeijassa keskitytään erityisesti totaalisen instituution perussääntöjen ja talon tapojen oppimiseen. Tupakointia sekä tupakointia mahdollistavia epävirallisia rakenteita ja käytäntöjä tarkastellaan nuorten näkökulmasta.

Laadullisella tutkimusotteella huomio kiinnittyy erityisesti tupakan sosiaaliseen ja kulttuuri-

seen paikkaan ja tupakoinnille annettaviin tilannekohtaisiin merkityksiin ja käytäntöihin. Tarkastelen, millaisiin tilanteisiin tupakoiminen liittyy ja miten tilanteet eroavat vuorokauden ajan ja paikan mukaan. Millaisia merkityksiä tupakointi saa armeijaolosuhteissa kasarmilla ja leireillä? Miten armeijan epäviralliset käytännöt mahdollistavat tai jopa tukevat nuorten tupakointia? Artikkelin kautta saadaan lisää ymmärrystä siitä, miksi armeijassa tupakointi pitää pintansa, vaikka muualla yhteiskunnassa sen asema ja hyväksyttävyyden on kyseenalaistettu.

Nuoria ja nuoria aikuisia koskevissa tutkimuksissa tupakointia on perinteisesti tarkasteltu kyselyaineistojen avulla. Tällaiset usein terveystieteen perinteeseen kiinnittyvät tutkimukset tarkastelevat tupakointia ensisijaisesti riippuvuutena. Tupakointiin liittyvä kulttuurinen konteksti ja tupakointitavat jäävät usein huomiotta. Huomiota ei myöskään kiinnitetä tupakointiin liitettyihin myönteisiin merkityksiin (Piispa 1997; Hakkarainen 2000). Tupakoinnin vastaista työtä tekevät voisivat kuitenkin hyödyntää myös tietoa, joka valaisee tupakoinnin kulttuurisia ulottuvuuksia. Tällaista tutkimusta on Suomessa toistaiseksi tehty melko vähän (mm. Sihto 1986; Piispa 1997; Pietilä 1997; Katainen 2006).

Nuoria kohdellaan tupakointiin liittyvissä asioissa usein olosuhteiden uhreina. Tupakkamainonta, nuorten ystävät, vanhemmat ja terveyskasvatus selittävätkin osin nuorten epäterveellistä tapaa (mm. Topo & al. 1988, 20–22, 44; Paavola 2006). Tupakointia pitää tarkastella kuitenkin myös nuorten omana valintana (Karvonen & Rahkonen 2000, 144). Laajan tupakanvastaisen rintaman ansiosta tuskin kukaan nuori voi olla

tietämätön tupakointiin liittyvistä riskeistä. Kyse ei ole vain rationaalisesta toiminnasta tai passiivisesta ympäristötekijöihin alistumisesta, vaan erilaisten arvojen merkityksistä nuorten elämässä. Nuori tekee valintojaan erilaisten vaihtoehtojen kirjosta. Valintoja ohjaavat muutkin kuin terveyteen liittyvät näkökulmat (Hoikkala & al. 2005).

Armeijan ja tupakan yhteinen taival

Ennen varusmiesten tupakoinnin analyysiä tarkastelen lyhyesti armeijan ja tupakan yhteistä historiaa. Tupakka ja sotaväki ovat jo pitkään liittyneet tiiviisti yhteen. Tupakka levisi Amerikan intiaaniväestön parista Eurooppaan muun muassa sotilaiden välityksellä. Kolmikymmenvuotisen sodan aikana ruotsalaissotilaat oppivat tupakoinnin ja toivat tavan rintamalta mukanaan Ruotsi-Suomeen. Suomalaiset poltivat tällöin pääosin piippua, pureskelivat mälliä tai nuuskasivat. (Lahtinen 2007, 55, 89.) 1800-luvun lopulla paperiin käärityt savukkeet alkoivat voittaa muut tupakointitavat. Tämäkin liittyi sotaan. Tupakointi oli sotaolosuhteissa sikarin polttoa halvempaa ja piipunpolttoa kätevämpää. (Piispa 1997, 263–265.)

Tupakkamainonnassa, joka otettiin käyttöön 1800-luvun jälkipuoliskolla, käytettiin hyväksi sotaväen ja tupakan yhteistä taivalta (Lahtinen 2007, 71). Ensimmäisen maailmansodan aikana mainoksissa esiintyivät sotilaat tupakkatauolla. Tupakka liitettiin tällöin maskuliinisuuteen, jossa korostuivat rohkeus, omistautuminen, tyyneys ja hiljainen arvokkuus (Starr 1984, 49). Maskuliinisuus, aikuisuus ja itsenäisyys liittyvät sekä armeijan että tupakoinnin imagoon. Tästä syystä ne sopivat hyvin yhteen.

Suomessa sotilassosiologian klassikoihin kuuluva Knut Pipping kuvasi osallistuvaan havainnointiin perustuvassa väitöskirjassaan sodankäynnin arkea ja käytäntöjä sotamiehen näkökulmasta (Pipping 1978 [alkup. 1947]). Pipping teki huomioita konekiväärikomppanian sosiaalisesta rakenteesta, asenteista sekä virallisen ja epävirallisen organisaation välisistä suhteista. Ansiokkaassa arjen kuvauksessa vapaa-ajan toimintoina toistuvat kortin pelu, kahvin keittäminen ja mahdollisuuksien mukaan myös kanttiinissa käynti.

Pippingin tutkimuksessa käy ilmi, että jokaiselle sotilaille jaettiin säännöllisesti tupakka-annos. Sotamiehen arjen kuvauksessa on kuitenkin

muuten hämmästyttävän vähän kuvauksia tupakoinnista. Tupakasta puhutaan lähes ainoastaan vaihdon välineenä tai tupakointi mainitaan, kun sitä oli poikkeuksellisesti rajoitettu sotatilanteen takia. Sotamiesten tupakoimattomuudesta tuskin oli kyse: tupakoinnin on päivittäin huomattu lisääntyvän selvästi sota-aikana ja tämän jälkeen. Myös Suomessa elettiin sodan jälkeen tupakoinnin huippuvuotia, jolloin kolme neljäsosaa sotasukupolven miehistä tupakoi (Martelin 1984). Luontevampi selitys on se, että tupakointi oli sotilaan arjessa niin itsestään selvää, ettei edes sosiologisesti viritetty tutkija huomannut raportoida sitä. Tupakointiin myös suhtauduttiin sota-aikana hyvin eri tavalla kuin nykyisin. Kriisin keskellä sitä ei pidetty kovin suurena pahena (Piispa 1997).

Omanlaisena sotilassosiologisenä kuvauksena voidaan pitää myös Väinö Linnan *Tuntematonta sotilasta* sekä teoksesta tehtyä elokuvaa. Kirjassa tupakointi jää Pippingin tapaan vähälle huomiolle, mutta elokuvassa tupakointi esiintyy luonnollisena osana sotilaan arkea.

Sodan jälkeen armeijan suhtautuminen tupakointiin pysyi myönteisenä. Varusmiehille tarjottiin vielä pitkään juhlapäivinä ilmaiset savukkeet (Rimpelä 1973, 68). Kasarmin sisätiloissa ja tuvissa tupakointia alettiin 1960-luvun lopulla vähitellen prikaatikohtaisesti säädellä. Kuitenkin vasta vuoden 1993 tupakkalaki toi yhtenäisen kiellon kasarmien sisätiloissa tupakoimiseen (Kipinoinen 2009).

Pippingin jälkeen tehdyt tutkimukset perustuvat pääosin tilastollisiin aineistoihin. Heti palveluksen alussa tehdyt kyselyt tarkastelevat poikkeikkausaineistoilla nuorten miesten terveyttä ja terveystietoisuutta. Ne eivät ota huomioon varusmiesaikana mahdollisesti muuttuneita tupakointitapoja, kuten esimerkiksi varusmiespalveluksen vaikutusta satunnaistupakointiin tai tupakointimääriin. Vain hyvin harvassa kohteena ylipäänsä on varusmiespalveluksen vaikutus nuorten terveystietoisuuteen (mm. Hämynen 1985; ks. myös Schei & Sogaard 1994).

Armeija-instituution tutkiminen on Suomessa jäänyt paljolti puolustusvoimien omien tutkijoiden alueeksi, ja tutkimusta on toteutettu pääosin Maanpuolustuskorkeakoulun alaisuudessa. Tutkimusten aiheiden valinnoissa, kohderyhmässä ja tutkimustavoissa näkyvät vahvasti puolustusvoimien näkökulma ja tavoitteet. Armeija-instituution käytänteiden ja epävirallisen organisaa-

tion tutkiminen varusmiesten näkökulmasta on sekä kansallisesti että kansainvälisesti harvinaista, vaikka sotilassosiologia (*military sociology*) on oma marginaalinen tutkimushaaransa (mm. Little 1964; Hockey 2002; Wollinger 2000). Suomessa Pippingin teos on jäänyt yksittäiseksi; vastaavanlaista tutkimusta ei ole sen jälkeen juuriakaan tehty (ks. kuitenkin Salo 2004; Laisi 1998).

Etnografia nuorten armeija-arjen kuvaajana

Tutkimus liittyy Suomen Akatemian rahoittamaan VARU¹-hankkeeseen, jonka turvin teen väitöskirjaa varusmiesten terveystajusta, armeijan terveyden edistämisestä ja terveyteen liittyvistä elämäntyyleistä.

Etnografinen kenttätyö toteutettiin heinä–elokuussa 2008 eteläsuomalaisessa varuskunnassa, jossa osallistuin täysipäiväisesti kahdeksanviikkoiseen alokaskauteen. Olin mukana alokkaan arjessa ja päivittäisissä toimissa ja myös yövyin kasarmilla. Sijoiuspaikkani kasarmilla oli luonnollisesti naisten tupa. Valitsin yhden miesten tuvista tutkimustuvaksi. Vietin tutkimustuvassa suuren osan vapaa-ajasta, ja leireillä minut luokiteltiin tähän tupaan kuuluvaksi. Valmistauduttaessa siirtymään ruokailuun tai oppitunnille suuntasin naisten tuvan sijaan istumaan tutkimustuvan jakkaralle. Näin pääsin paremmin osaksi tuvan arkea ja toimintaa. Tutkijana minulla oli oikeus lähteä ja tulla palvelukseen vapaasti, mutta alokaskauden aikana pysyttelin melko tiiviisti alokaille annetussa aikataulussa. Muistiinpanot tein palveluksen jälkeisellä vapaa-ajalla sekä päivinä, jolloin alokkaat olivat kovapanosammunnoissa, joihin en tutkimusluvan mukaisesti osallistunut. Tarkkailin ja tein havaintoja kenttätyön aikana laajasti nuorten elämäntyyleistä, terveyskäyttäytymisestä ja terveyteen liittyvistä valinnoista. Tupakointi nousi kentällä hyvin vahvasti esille jo ensimmäisinä päivinä. Tämän lisäksi haastatteluissa sivuttiin tupakointiteemaa.

Clifford Geertzin (1973) mukaan etnografia

1. *Varusmiesten ravitsemus tai Defence Nutri (DefenceNutri Research Consortium: Eating patterns among conscripts in the Finnish Defence Forces: Exploring formation of food choices and intervening to promote healthy life-style)*

on *tibeää kuvausta* kulttuurista. Hänen mukaansa kulttuuri kostuu erilaisista merkitysrakenteista ja muodostaa toiminnan kontekstin. Elämällä ja osallistumalla tutkittavien jokapäiväiseen arkeen etnografi pyrkii hahmottamaan ja jäsentämään sosiaalista maailmaa tutkittavan näkökulmasta. Tätä kautta hän pyrkii myös ymmärtämään kulttuurissa toiminnalle annettuja merkityksiä. Etnografia on tässä mielessä myös käsitteellistämisen ja teoretisoimisen tapa. (Mt. 12–17.) Armeija-etnografiassa tavoitteenani on armeijan kontekstin ja erilaisten tilannesidonnaisten merkitysten ymmärtäminen varusmiesten näkökulmasta.

Pari kuukautta kestäneen intensiivisen kenttätyöjakson jälkeen olen käynyt kasarmilla noin kerran kuukaudessa. Seurantajakso jatkuu vuoden 2010 tammikuuhun asti. Haastattelin vierailuideni aikana minulle tutuksi tulleita nuoria. Näiden informanttien avulla pysyin selvillä palveluksen tapahtumista ja varusmiesten kuulumisista. Tämän lisäksi olin osaan heistä yhteydessä sähköpostitse. Marraskuussa 2008 olin mukana leireillä ja sain uudelleen kosketuksen kenttätyöhön.

Etnografian lopussa kasassa oli yli 200 kenttäpäiväkirjan sivua, lyhyitä kirjoitelmia ja kymmeniä tunteja nauhoitettuja äänimuistioita ja keskusteluja. Näiden lisäksi haastattelin nuoria tutkimusryhmän muiden tutkijoiden² avustuksella. Yhteensä haastateltavia oli 23 (15 miestä, 8 naista). Iältään he olivat 18–23-vuotiaita. Projektin tutkijat Tommi Hoikkala ja Mikko Salasuo toteuttivat samanlaisen etnografisen kenttätyön eräässä pohjoisessa varuskunnassa. Myös tämän etnografian yhteydessä tehdyt haastattelut (19 miestä), joiden toteuttamisessa olin itse mukana, ovat mukana tutkimusaineistossani. Suorat lainaukset haastatteluista ja kenttäpäiväkirjoista on merkitty kirjoitukseen kursiivilla.

Tutkimushankkeemme eettisiä lähtökohtia pohdittiin projektin eri vaiheissa tarkoin, ja niitä käsiteltiin myös erikseen kootussa eettisessä toimikunnassa³ (Salasuo & Ojajarvi 2007; ks. myös Mäke-

2. *VTT, dosentti (sosiologia) Tommi Hoikkala; VTT, dosentti (talous- ja sosiaalihistoria) Mikko Salasuo; VTK Jenni Wessman*

3. *Toimikunta koostui seuraavista asiantuntijoista: prof. Elina Lahelma (Helsingin yliopisto, kasvatustiede), prof. Veli-Matti Värri (Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden ja opettajainkoulutus), prof. Matti Peltonen (Helsingin yliopisto, yhteiskuntahistorian laitos) ja dosentti Pekka Hakkarainen (Stakes [nyk. THL]).*

lä 2008). Totaali-instituutiosta tehtävä etnografia vaatii tutkijalta aivan erityistä avoimuutta ja sensitiivisyyttä. Pyrin tutkimuksen aikana useaan otteeseen kertomaan nuorille tutkimukseni tarkoituksesta ja tavoista. Esittelin itseni tutkimustuvan nuorille heti ensimmäisenä päivänä ja kerroin muita nuoria kohdatessani olevani tutkija. Toisen päivän alussa pidetyllä tunnilla yksikönjohtaja kertoi mukana olevasta tutkijasta, jolloin esittäydyin ja kerroin omin sanoin, miksi olin mukana ja mitä tutkin. Painotin, että minulta voisi koska vain tulla kysymään aiheesta lisää. Nuoret kysyivätkin tutkimuksesta silloin tällöin epävirallisten keskusteluiden lomassa, usein juuri tupakkakopissa. Nuorten ihmettelty osallistumiseni syistä lisääntyivät erityisesti leirien ja muiden raskaiksi tai epämiellyttäväksi koettujen harjoitusten kohdalla: ”Osallistuuko tutkija näihin,” kyselivät nuoret.

Kiinnostukseni kohdistuu erityisesti nuoren elämään ja kokemuksiin varusmiespalveluksen aikana. Minulla ei ole aiempaa kokemusta armeija-instituutiosta. En ole käynyt armeijaa, enkä aikoinani edes pohjinnut vapaaehtoiseen varusmiespalvelukseen osallistumista. Elin ja olin palveluksen alun yhtä autenttisen tietämättömänä armeijan toiminnasta kuin kuka tahansa varusmiespalveluksen aloittanut nuori. Kokemattomuuteni ja tutkimusorientaationi auttoivat minua katsomaan kentätodellisuutta institutionaalisen näkökulman ulkopuolelta.

Tutkija tekee etnografista kenttätöitä koko persoonalla, ja kentällä hänelle annetaan positioita, joita hän ei voi täysin itse valita saati ennustaa etukäteen (Tolonen 2001, 63–64). Pyrin toimimaan kentällä alokkaan tapaan, mutta minulle myös annettiin erilaisia rooleja. Löysin itseni keittämistä käskettyinä miehille aamupuuroa metsässä, minua käytettiin viestinvälittäjänä naistentuvan ja miestentuvan välisessä kommunikoinnissa, ja kenttätöiden loppupuolella tutkimuksestani oli sujuvasti muotoiltu tekosyy lyhyeen myöhästymiseen. Sain nuorten suussa määritelmiä äidistä sotilaaseen ja *jätkään*. Edustin aikuista kuunnelllessani arjen lomassa nuorten pohdintoja tulevaisuudesta, ja toisinaan nuoret taas ihmettelivät, miten aikuisella (32 v.) tutkijalla voi olla samantaisia juttuja kuin heillä itsellään. Huomasin jo ensimmäisien päivien aikana, ettei ympärivuorokautinen kentällä olo antanut vaihtoehtoja. Pysyväni olemaan vain oma itseni. Erillisen tutkijan naamarin tai roolin luominen ei tuntunut luonnolliselta eikä edes mahdolliselta.

Seuraavassa käsittelen ensin tupakkakoppia nuorten omana tilana. Tarkastelen tupakoinnin ympärille muodostuvaa sosiaalista vuorovaikutusta tupakkasosiaalisuutena. Tämän jälkeen kohdistan huomioni siihen, millaisia erilaisia merkityksiä tupakointi saa päivärytmin aikana kasarmilla ja metsässä. Artikkelin lopussa käsittelen sitä, miten nuoret itse ja armeijan epäviralliset käytännöt osaltaan tukevat varusmiesten tupakointikulttuurin muotoutumista.

Tupakkakoppi nuorten tilana

Tulevat alokkaat valuiivat kasarmialueelle heinäkuun toisena maanantaina 2008 pitkin päivää. Ilmapiiiri oli jännittynyt. Moni muisteli jälkikäteen hetkeä, jolloin oli peloissaan ensimmäistä kertaa astunut kasarmille. Ensimmäinen päivä meni jonottaessa ja asettautuessa. Nuoret seisoiivat ensin hiljaa jonoissa, jotka veivät erilaisten kaavakkeiden täyttäjien ja tarkastuslistojen kautta kohti omaa yksikköä. Iltapäivän aikana nuoret jonottivat vielä oman yksikkönsä jaosjohtajan haastatteluun. Tämän lisäksi asettauduttiin omiin tuppiin ja käytiin pienissä ryhmissä noutamassa varusvarastolta ensimmäinen varuste-erä. Toiminnan lomassa varusmiesjohtajat hakivat alokkaita säännöllisin välein tupakalle. Tutkimuksellinen huomioni kiinnittyi heti etnografian ensimmäisenä päivänä tupakoinnin erityiseen merkitykseen varusmiespalvelusta suorittavan nuoren arjessa.

Armeija-instituution totaalinen luonne eroaa huomattavasti nuoren aiemmista sosiaalisista ja institutionaalisista ympäristöistä. Nuorille opetetaan ensimmäisinä päivinä se, millä tavalla heidän tulee seistä, tervehtiä ja kävellä. Kehon kaikenkattavaa kontrollia opetellaan marssimuodossa ja erityisesti sulkeisjärjestysharjoituksissa (Hockey 2002; Mälkki 2008). Nuoria opetetaan toimimaan täysin yhtäaikaaisesti, kuin rivistö olisi vain yksi yhteisesti liikuteltava sotilas, kokonaisuudessaan (Hockey 2002). Liikkuminen toteutetaan ryhmän kanssa samaan tahtiin marssien tai juosten. Virallisen harjoittelun lisäksi varusmiesjohtajat ohjeistavat käytävillä kulkiessaan alokkaita oikeanlaiseen tervehtimiseen ja varustukseen. Ensimmäiset viikot menevät paljolti ruumiinkontrollin ja yhtenäisen toiminnan opettelemiseen. Samaa aikaa opitaan uuden ympäristön tavoille. Totaalisessa instituutiosta, kuten muissa sul-

jetuissa laitoksissa (Sihto 1986), tupakointi saa uudenlaisia merkityksiä.

Läpitukenva kontrolli ylettyi alokasaikana tupiin asti. Tupien askeettiseen sisustukseen kuului sänkyjen lisäksi pöytä ja selkänojattomat jakkarat. Tupien ovien tuli olla päivisin auki. Myös tuvissa tuli käyttäytyä hyvän sotilaallisen tavan mukaisesti. Jatkuva kontrolli voi instituution arkeen tottumattomalle yksilöllisen valinnan sukupolven (Hoikkala & Paju 2008, 287) nuorelle näyttäytyä yksittäisten kehonkorjausten sarjana, jonka järkea tai tavoitetta on vaikea ymmärtää. Tupakointi ja sen ympärille muodostunut sosiaalisuus vapautti hetkeksi tästä kuuliaisesta ruumiista. Kirjoitin heinäkuun lopussa aiheesta tutkimuspäiväkirjaan seuraavasti:

Tupakkapaikan penkeillä kehon asentokaan ei ole niin säännelty kuin kasarmilla. Tuvissa olevilla jakkaroilla ei saa maata, eikä tyhjissä sängyissä, vääpelinpunkissa, saa olla. Kokeilimme molempia, joista toisesta tuloksena oli jakkaroiden takavarikointi alikersanttien tupaan ja toisesta merkintä päivystäjän kirjaan, joka toistuessaan johtaisi esitutkintaan. Ainoa vaihtoehto tuvassa on ottaa maihinnousukengät pois ja maata omassa sängyssä. Tämä kuitenkin vaatisi sen, että tietäisi paljon aikaa lepäämiseen on, jotta pystyisi laskemaan ehtisikö lepäämisen lisäksi myös laittaa vaikeasti puettavat kengät takaisin jalkaan ja pedata sängyn takaisin ”sotilaallisen” siistiksi. Tällaisen tiedon omaaminen on kuitenkin todella harvinaista, joten jos ei jaksa istua kiltisti pöydän ääressä, suuntaa nuori usein suoraan tupakkapaikalle. (kenttämuistiinpanot 28.7.2008)

Ruumiin kontrollin yletyessä lähes kaikkialle tupakkakoppi näyttäytyi totaalikontrollin vastakohtana, vapaa-alueena. Alokkaat saivat tupakoida kasarmialueella ainoastaan oman yksikkönsä tupakkakopissa ja iltavapailla myös sotilaskodin läheisyydessä sijaitsevassa tupakkakopissa. Tutkimusyksikön tupakkapaikka oli suuri puurakenteinen grillikatokselta näyttävä koppi, jonka sisäreunusta kiersi penkki. Koppi sijaitsi aivan yksikön läheisyydessä. Kopissa ei ollut seiniä, vaan suuret avonaiset ikkunan paikat. Kattoa koristelivat vuosien varrella varusmiespalveluksensa suorittaneiden nuorten kirjoitukset, joista suurin osa käsitteli kirjoittajan jäljellä olevien varusmiespalveluspäivien määrää. Kirjoitusten sekamelska loi tunnelman ennemmin nuorisotilasta kuin armeijasta.

Tupakkasosiaalisuus on tupakoinnin ympärille muodostuvaa sosiaalista kanssakäymistä, jonka merkitys korostuu totaalisessa instituutiossa (ks. Sihto 1986). Sosiaalisuuden keskeisyyttä kuvaa se, miten tupakkakopilla nähtiin usein myös

sellaisia nuoria, jotka eivät lainkaan polttaneet. Myös siviilissä satunnaisesti tupakoivat lähtivät sosiaalisuuden perässä tupakkapaikalle⁴. Alkoholin tapaan tupakka toimii itsetarkoituksen sijaan sosiaalisuuden välineenä (Piispa 1997). Tuvat määrittyivät erityisesti palveluksen alussa henkilökohtaiseksi tilaksi, jonne ei kehdannut ilman lupaa astua. Tuvan ovelta voitiin kuitenkin huikata kaverille kutsu tupakoimaan. *Hei, lähtekös alokas tupakalle?* oli helppo tapa saada juttuseuraa. Tupakoinnin varjolla nuoret rakensivat uudessa ympäristössä sosiaalisia verkostoja ja ystävyysuhteita. Varusmiespalveluksen alkuvuikkoina tupakkakopissa tutustui toisiin alokkaisiin nopeammin ja helpommin kuin kasarmilla.

Tupakkakopin sosiaalisuus ei ollut kovin sitovaa. Koppiin oli kaikilla pääsy, ja keskustelut olivat usein avoimia. Käynnissä oli yksi iso tai useita pienempiä keskustelujoukkoja, joihin pystyi halutessaan osallistumaan. Tupakoinnin lomassa juteltiin päivän kulusta, käytiin läpi iltavapaiden ja lomien kulkua ja suunniteltiin, mitä seuraavalla lomalla tehtäisiin. Päivät tuntuivat toisinaan hyvin toistuvilta, jolloin puheen sisältö pyöri lähinnä siinä, kuinka monta päivää seuraavaan lomaan kenelläkin oli. Raskaamman päivän jälkeen oilettiin hiljakseen ja kommentoitiin lyhyesti päivän tunnelmia. Osallistumista keskusteluihin ei kuitenkaan vaadittu, ja osa kopissa kävijöistä nautti tupakkansa kuunnellen hiljaa toisten keskustelua tai oleskellen omissa oloissaan. Oman rauhan luonti oli kuitenkin haasteellista, koska tupakointi oli rajattu kopin sisälle. Tupakkasosiaalisuus erotteli löyhästi tupakoitsijat tupakoimattomista. Haastatteluissa tupakoimattomat nuoret viittasivat tupakkakopin sosiaalisuuteen, joiden ulkopuolelle he satunnaisia vierailuita lukuun ottamatta jäivät. Tupakkakopin aktiivikäyttäjistä muodostuikin tupien ulkopuolinen heimo (Maffesoli 1995), josta useat ystävyystyivät keskenään.

Sosiaalisuuden lisäksi huomasin tupakkakopin olevan hyvä tiedonvälityksen paikka. Jo ensimmäisinä päivinä yksikön tupakkapaikalla jaettiin sellaista epävirallista tietoa, jota muualta ei saanut. Varusmiesjohtajat kertoivat tupakoinnin lo-

4. Esimerkiksi suurin osa naisista oli satunnaistupakoitsijoita. He olivat jo siviilissä polttaneet ainoastaan sosiaalisissa tilanteissa ja polttivat myös armeijassa satunnaisesti. Moni satunnaispolttaja kertoi kuitenkin polttavansa varusmiespalveluksen aikana selvästi enemmän kuin siviilissä.

massa tarinoita ja uudet alokkaat tutustuivat toisiinsa. Varusmiesjohtajilta sai tietää, millaista leireillä tulisi olemaan, kuka kantahenkilökuntaan kuuluvista oli palvellut missäkin ja – alokkaille tärkeimpänä – mitä seuraavaksi tulisi tapahtumaan.

Tupakkakoppi oli lähes ainut paikka armeijassa, joka määrittyi virallisen instituution sijaan nuorten omaksi tilaksi. Sotilaskoti oli toinen epävirallinen vapaa-ajanpaikka, mutta vain tupakkakopissa nuoret oleskelivat keskenään, ikään kuin instituution sääntöjen ulkopuolella. Koska koppi oli erillinen rakennus, ei kopin ohittavia kantahenkilökuntaan kuuluvia tarvinnut tervehtiä. Tämä lisäsi kopissa olijoiden omaa rauhaa. Kantahenkilökuntaan kuuluvia ei juuri koskaan näkynyt kopin lähetytyillä, saati sen sisällä. Tupakkakopissa ei myöskään tarvinnut seurata yhtä tarkasti armeijan yleisiä palvelusohjesääntöjä kuin muualla (YIPalvo 2002). Vain koppiin tullessa tuli tervehtiä varusmiesjohtajia, jotka oleskelivat usein pitkiäkin aikoja kopissa kertoillen omia armeijatarinoitaan. Varusmiesjohtajat kohtelivat kuitenkin alokkaita tupakkakopissa useimmiten nuorempina vertaisina toisin kuin muualla kasarmilla, jossa he olivat varusmiesjohtajien alaisia.

Varusmiesjohtajat pyrkivät alokaskauden aikana ylläpitämään tiettyjä käyttäytymissääntöjä. Kopin keskellä oli iso matala metallinen tynnyri tuhkakuppina. Nuoret heittelivät tynnyriin tupakan tumpit. Jos tumppi ei osunut tynnyriin, tuli ohiheittäjän kerätä oman tumpin lisäksi maasta kaksi muuta tumppea. Samantyyppinen sääntö koski syljeskelyä, jonka tuli rajoittua kopin keskiosan hiekka-alueelle. Sääntöjä seurattiin alokas-aikana hyvin nuorten tarkkaillessa itse säännön noudattamista. Erikoiskoulutuskaudella kuri kuitenkin löyheni ja tupakkakoppi täyttyi nopeasti räkäklimeistä ja tupakan tumpeista.

Kokonaisruumis savuaa – tupakointi kasarmilla

Tupakointitavat vaihtelivat päivän rytmin mukaan. Jos aamutoimiin oli varattu aikaa enemmän kuin kolme minuuttia, paatuneimmat tupakoitsijat ryntäsivät savukkeelle jo ennen aamupalaa. Tämä vaati heiltä aamutoimien suorittamista hyvin kiireisesti. Ruokailuihin siirryttiin varusmiesjohtajien vetämissä kolmiriveissä samaan tahtiin marssien tai juosten. Alkuvuikkojen jäl-

keen ruokailuista sai palata omatoimisesti yksikköön, jossa tuli olla tiettyyn ajankohtaan mennessä. Useimmiten aikaa oli 20–30 minuuttia, joka sisälsi jonotuksen ruokailuun, ruokailun, astioiden palautuksen sekä siirtymisen kasarmille. Aika riitti ripeään ruokailuun, mutta tupakoitsijat taiteilivat tähän väliin myös pikaisen käynnin tupakkakopissa. Juuri tällöin jopa liikuntaa muuten karttavien nuorten nähtiin juoksevan vapaaehtoisesti. Mukaan mahtui myös sosiaalisuutta. Vaikka tupakkahetki oli ruokailun yhteydessä lyhyt, nuoret sopivat jo ruokailun aikana tupakkaseurasta. Ruokailu lopetettiin tupakointikaverin kanssa samaan aikaan ja kiirehditettiin yhdessä kohti tupakkapaikkaa.

Tupakkataukojen määrä ja pituus olivat nuorille yksi oleellinen osa vapauden asteen määrittelyä. Varusmiesjohtajilta aneltiin tasaiseen tahtiin tupakkataukoja. Tupakkataukojen pitämistä käytiin kasarmipäivinä ajoittain kovaakin kädenväntöä. Tupakkakoppiin pääsi ainoastaan ilmoittautumalla yleisen palvelusohjesäännön mukaisesti päivystäjälle, joka ratkaisi, annettiinkö tähän lupa. Virallista ilmoittautumista edelsi usein pikainen vaatetarkastus, jossa päivystäjä tarkisti, olivatko alokkaan takin taskut kiinni, kaulus oikaistu, housunpunnit sopivan mittaiset ja kengännauhat piilossa. Alokasajan alussa päivystäjä toisinaan myös tenttasi sotilasarvomerkkejä, jotka tuli osata ennen tupakalle pääsyä. Jos tupakointiin ei alokkaiden mielestä ollut päivän aikana saatu riittävästi mahdollisuuksia, käytiin päivystäjän luona jatkuvasti kokeilemassa onnea.

Päivystäjä antoi tupakointiin usein tarkan aikarajan, jonka jälkeen tuli viimeistään olla ilmoittautumassa takaisin yksikköön. Tämä vähensi tupakoinnin sosiaalista luonnetta ja teki siitä pikemminkin funktionaalista nikotiinitankkausta. Kesken palveluksen saaduilla tauoilla aikaa annettiin usein vain viisi minuuttia. Yli 30 nuorta ahtautui samaan aikaan hökkeliin, josta nousi kaksi metriä korkea yhtenäinen savumuuri. Kokonaisruumis kirjaimellisesti savusi! Sosiaalisuus tuntui rajoittuvan samaan paikkaan ahtautumiseen ja tupakkapaikalle siirtymisiin. Toisaalta armeijassa oppi tehokkaaksi tupakoitsijaksi. Viidesä minuutissa ehti nuorten mukaan polttaa melko rauhassa savukkeen ja aikaa jäi myös jutusteluun.

Palveluksen jälkeinen vapaa-aika loi kasarmipäivään verrattuna hyvin toisenlaiset puitteet tupakkasosiaalisuuteen ja muuhun epäviralliseen toimintaan. Nuoret asuivat 8–12 hengen tuvissa,

joissa henkilökohtainen tila rajoittui omaan tupakaappiin ja sänkyyn. Monille nuorille varusmiespalvelus onkin ensimmäinen kokemus yhteisasumisesta. Jatkuva muiden läsnäolo voi ajoittain tuntua ahdistavalta. Nuorille muodostui erilaisia tapoja ottaa etäisyyttä pakkososiaalisuudesta. Varuskunnassa oli hyvät liikunta- ja vapaa-ajan mahdollisuudet, joita osa nuorista käytti ahkerasti. Irtaantumista yhteistilasta tehtiin esimerkiksi lähtemällä yksin lenkille, kuuntelemalla musiikkia kuulokkeet korvissa, surffaamalla Internetissä, nukkumalla tai lukemalla. Toisaalta vapaa-aikana haettiin omanlaista seuraa. Eräs nuori kävi soittamassa varuskunnan bändiluokassa, toinen kokoontui samassa varuskunnassa palvelevien siviilistäviensä kanssa punttisalille ja kolmas pyysi tupakaveritaan pelaamaan alakertaan pingistä. Moni kävi näiden lisäksi vähintään kääntymässä tupakkakopilla.

Tupakkapaikka mahdollisti kasarmia epävirallisen juttelun ja olemisen. Varusmiesjohtajilta kyseltiin tupakoinnin lomassa kysymyksiä, joita muina aikoina ei kehdattu, ja kuunneltiin kokeenempien keskinäisiä keskusteluja. Osa nuorista kävi iltavapailla vain pikaisesti sotilaskodissa hakemassa iltapalaksi jotain purtavaa ja suuntasi tämän jälkeen oman yksikön tupakkakoppiin. Vakioporukka oleili illalla pitkiäkin aikoja tupakkakopissa. Säännöllisesti tupakkapaikalla käyvien kesken muodostui myös omia juttuja.

Alokas 1: Ainakin mulla tää, täällä kun näkkee kavereita, semmonen sosiaalinen, niin kuin röökinpoltto, sosiaalinen tapa, täällä tulee munkkia syötyä. Jos ei polta röökä tyyppi ni [mennään yhdessä] munkkia syömään.

Lainaus haastattelusta tuo osuvasti esille sen, miten omien valintojen olleessa laitosisolosuhteissa hyvin rajattuja sosiaaliset tavat keskittyivät juuri tupakoinnin ja munkin ympärille. Munkkien syömisen onkin huomattu lisääntyvän huomattavasti varusmiespalveluksen aikana (Tähti-nen 2006).

”Siellä saa polttaa joka paikassa” – tupakointi leireillä

Metsäleireillä tupakkaa kului huomattavasti enemmän kuin kasarmilla, ja monet, jotka eivät

polttaneet kasarmilla, varasivat leireille tupakkaa tai ”pummivat” muilta. Sosiaalisuuden lisäksi tupakointi loi leireillä kasarmin tapaan omaa tilaa ja rytmitti päivää. Tämän lisäksi tupakointia käytettiin leireillä tilanteesta riippuen vapauden symbolina, ajan tappamisena tai töiden välttelyn välineenä. Tupakka liittyi myös osaksi nuorten imagon rakentamiseen.

Varuskuntaelämään verrattuna leirit olivat vapaamuotoisia, eikä monia kasarmin palvelusohjeisääntöjä tarvinnut noudattaa metsässä. Ruumiin kontrolli oli vähäisempää, ja myös kantahenkilökunta suhtautui nuoriin rennommin. Kasarmilla tarkoin säännelty tupakointi oli leireillä vapaampaa, eikä tupakkatauoille annettu tiukkoja aikarajoja. Nuoret juhlistivat kasarmia suurempaa vapauttaan polttamalla lähes aina, kun se vain oli mahdollista.

Haastattelija: Miten sit ajan saa kulumään [leireillä]?

Alokas 2: Tupakkaa poltellessa.

Haastattelija: Nii, tupakanpoltto, onks se lisääntynyt sitte?

Alokas 2: On, kyllä leireillä menee se reilu aski päivässä. Siellä on koko ajan sitä, siellä saa polttaa joka paikassa ku siellä ei oo tiettyä tupakkapaikkaa ni on koko ajan polttamassa tupakkia, niin, sitä menee

Tupakointi rytmitti kasarmia tiukemmin lähes kaikkea leirielämän toimintaa. Jos tavoitteena oli pystyttää telttä, hommiin ryhdyttiin mielellään vasta tupakoinnin jälkeen, ja kun telttä saatiin pystytettyä, pistettiin tupakaksi. Välitupakoilla pyrittiin keskeyttämään työ ja saamaan hetki taukoa. Tupakointia käytettiin myös töiden välttelyyn. Tupakoivat jätettiin usein tehtävistä ulkopuolelle, jos tupakointi oli kesken. Nuoret käyttivät tätä luonnollisesti hyväksi, ja tupakka voitiin syyttää, kun ennakoitiin varusmiesjohtajien etsivän alokkaita pienten tehtävien suorittamiseen. Toisinaan tupakoimattomat varusmiesjohtajat kiinnittivät kuitenkin tähän tupakoitsijoiden erityisoikeuteen huomiota ja valitsivat tehtäviin nimenomaan tupakoitsijan.

Alokasajan toinen leiri keskittyi ammuntoihin, ja sen päivärhythmi oli muita leirejä löyhempi. Päivät koostuivat harjoituksiin valmistautumisesta, ampumisharjoituksista ja ennen kaikkea odottamisesta. Turvallisuussyistä harjoituksissa oli kerralla vain pari nuorta. Muut odottelivat omaa vuoroaan tai harjoituksen loppumista. Jopa tunteja kestävien odotusten aikana nuoret löhöilivät, nukkuivat, juttelivat, söivät makeisia, veistelivät puuesineitä ja tietysti tupakoivat. Tupakoin-

ti muuttui vapauden symbolista vähitellen täyte-toiminnaksi ja odotuksen pidennyttyä lopulta pikemminkin ajan tappamiseksi.

Alokas 3: Osa polttaa ja osa ei ollenkaan että ei oo silleen. Ite oon yrittäny vähentää nytte aika paljonki sitä. Intissä nyt tullu vähän jonku verran poltettua. Olin ennen inttiä polttamatta jonku aikaa mutta täällä tullu sitte muutaman kerran aina repsahdettua siihen.

Haastattelija: Ootko pitkään polttanu?

Alokas 3: Mä aloitin yläasteella tupakoinnin. Sitte se tuli säännöllisemmäksi ku tuli lähemmäksi täysikää mut sitte olin tota niin lopetin töissä tupakoinnin puoli vuotta ennen inttiä tuloa. Lopetin sen.

Haastattelija: Miten täällä intissä se?

Alokas 3: No muutaman kerran aina tossa leirillä jos ollaan tulee yleensä. Ei täällä kasarmilla yleensä.

Haastattelija: Onks se leirillä niinku...

Alokas 3: No se on vaan seuran mukana ku kaikki. On siellä sellaisiaki jotka ei täällä kasarmilla polta ja sitte kuitenkin metässä polttaa. Siellä on aina sitä tekemisen puutetta ja muuta.

Myös leireillä tupakointiin liittyi vahva sosiaalinen ulottuvuus. Kysyttäessä, miksi juuri leireillä tupakointi oli niin yleistä, nuoret viittasivat tupakointiin yhteisenä ryhmätoimintana. Tupakointiin *seuran mukana, samalla kun muutkin* tai, kuten yksi nuori totesi, *porukalla kaikki lähtee rökille*. Leireillä tupakkapaikalle ei tarvinnut virallisesti ilmoittautua, mutta tupakan tumppeja varten tuli kaivaa maahan kuoppa. Kuopan kaivamisen jälkeen sen ympärille alkoi vähitellen muodostua tupakkarinki. Ringin lähettyville suuntasivat myös tupakoimattomat. Ringissä päiviteltiin leirin menoa ja pohdittiin tulevia.

Alokas 4: Leireillä ei oikein mittään homma, no pistäs tupakaksi. Semmonen että pistä tupakaksi. Sitten siinä kohta kerääntyy porukkaa kun näkee että joku polttaa tupakkaa ja sitten jauhetaan sitä paskaa siinä.

Tupakointi ja sotilaselämä on liitetty vahvasti yhteen niin mainonnassa kuin elokuvissakin. Nuoret käyttivät taitavasti populaarikulttuurista poimittuja mielikuvia ja rakensivat näiden avulla itselleen halutunlaista, ”oikean sotilaan”, imagoa. Esimerkiksi Hollywoodin Vietnam-elokuvista opittu tapa kääriä tupakka-aski t-paidan hihan sisään loi mielikuvaa elokuvien sotilaasta. Tämä ja moni muu tyylittely oli virallisesti kiellettyä, mutta valvovien silmien poistuessa lippalakit vääntyvät hetkeksi vinoon ja hihat kääriytyivät ylös. Samoin tupakointi kiellettyyn aikaan ja kielletyissä paikoissa, kuten kasarmirakennuksen sisällä ja leireillä yövartiossa, toivat vaihtelua ja jännitystä arkeen.

Asenteet ja rakenteet tupakoinnin tukena

Tupakointiin suhtauduttiin nuorten kesken suvaitsevasti. Vain harvoin kommentoitiin toisen runsasta tupakointia tai pohdittiin syvemmin tupakoinnin terveydellisiä haittoja. Nuorten tupakointia koskeva puhe liittyi terveysriskin sijaan usein siihen, oliko tulevalle leirille varattu riittävästi tupakkaa. Joskus laskettiin humoristiseen sävyyn, miten monta askia tupakkaa kenelläkin oli jo mennyt. Tupakointiin yhdistettiinkin puheissa kovan jätkän maskuliinisia piirteitä (Piispa 1997; Pietilä 1997). Pohdintoja tupakoinnin lopettamisesta ja rajoittamisesta esiintyi, mutta useimmiten varusmiespalvelus nähtiin haastavana erityisolosuhteena, jolloin tupakointia ei kyetty tai edes haluttu rajoittaa. Erilaiset armeijatarinat ja mielikuvat tupakan ja sotilaan yhteydestä tukevat nuorten hyväksyviä kantoja.

Luentojen välissä saimme aikaa käydä ulkona haukkamassa happea. Suurin osa suuntasi kohti tupakkakoppia. Minä jäin kahden nuoren kanssa oven viereen seisomaan. Puhuimme heidän kanssaan siitä, miten yleistä tupakointi näyttäisi täällä olevan. Toinen heistä arvioi ”melkein 80 prosenttia varmaan tupakoi täällä” ja jatkoi toteamalla että ”aika paljon täällä kyllä tuetaan tupakointia”. Tupakkakoppista pursusi savumuuri ja istumapaikkojen puutteessa nuoret seisovivat kopin tungoksessa. (kenttäpäiväkirja 12.7.2008)

Armeijan virallisissa ja epävirallisissa käytännöissä ja rakenteissa on piirteitä, jotka tukevat osin tupakointia. Esimerkkinä tästä voidaan pitää käskyjä. Varusmiesjohtajat vapauttivat nuoret marsimuodosta tauolle käskyllä: *tupiin, kautta tupakalle, tupakalle aikaa x minuuttia, mars*. Tällöin marssirivistö alkoi purkautua opitulla tavalla yksi kerrallaan suuntanaan tupa tai tupakkakoppi. Käsky, jota alokkaat opetetaan noudattamaan täsmällisesti (YIPalvO 2002, 24), antoi vain kaksi vaihtoehtoa. Kaikki annetun käskyn ulkopuolinen toiminta tuntui tästä syystä epävarmasta alokkaasta hyvin vaikealta toteuttaa. Ulkoilu kasarmin lähimaastossa oli taukojen aikana sallittua, mutta päämäärätön käyskentely kasarmialueella päiväsaikaan tuntui sotilasasussa luonnottomalta. Kasarmin fyysinen ympäristö ei myöskään tukenut vaihtoehtoisia toimintamalleja. Aiноat penkit ulkotiloissa oli tupakkakoppissa. Nuoret myös pohtivat, oliko esimerkiksi nurmikolla istuminen ylipäänsä sallittua.

Tässä kohdin kuvaan astuu totaalisen instituu-

tion erityinen luonne. Ruumiin kontrolli oli aloksa aikana niin totaalista, ettei omaehtoista toimintaa uskaltanut juurikaan kokeilla. Kontrolli siirtyi näin myös mieleen. Siviilihenkilöstä pieniltä tuntuvat asiat näyttivät vaikeilta päätöksiltä alokkaalle. Mikä oli *sotilaallista käyttäytymistä*? Nurmikolla istuminen tuntui epäilyttävältä, mutta ainakin sotilas annettujen ohjeiden mukaan tupakoi. Käytännössä edellä mainittu käsky tarkoittikin sitä, että nuori siirtyi joko tupaan tai irrottautui totaali-instituution kontrollista hetkeksi ja röhnötti ja jutteli tupakkapaikalla. Totaali-instituution luonteen takia pienetkin rakenteelliset vihjeet, kuten fyysisen tilan järjestelyt, käskyjen sisällöt ja ilmapiiri, jotka eivät ainakaan tukeneet tupakoimattomuutta, tukevat osaltaan nuorten tupakointia. Epävarmuus uudessa ympäristössä saa nuoret mieluummin seuraamaan kirjaimellisesti annettuja käskyjä tai muiden nuorten toimintamalleja (Vertio 1984, 24–25; ks. myös Tolonen 2001, 86).

Erikoistumiskaudelle siirryttäessä moni asia muuttui, ja nuoret uskalsivat vapaammin toimia armeijaympäristössä. Arjen käytännöt näyttivät kuitenkin jo suurelta osin muotoutuneen. Oli opittu toimimaan uudessa ympäristössä. Talon ja epävirallisen kulttuurin tavoille oppimisen jälkeen vakiintuneista tavoista oli vaikea luopua.

Tupakointi varusmiespalveluksen aikana liittyikin nuorten omien tapojen lisäksi tiiviisti myös totaalisen instituution luonteeseen, armeija-instituution käytänteisiin ja yleiseen ilmapiiriin. Nämä kaikki yhdessä vaikuttavat siihen, miksi nuorten epävirallinen ryhmätoiminta muodostuu juuri tupakoinnin ympärille.

”Armeijan totaalinen luonne minuuden riistoineen johtaa varusmieskulttuuriin, jossa terveys on hyvin vähän kiinnostava arvo ja jossa tapahtuu yleistä demoralisaatiota. Tällöin helposti korostuvat siviilielämän epäterveelliset riemut, kuten tupakointi ja alkoholin käyttö, milloin se on mahdollista.” (Puska 1973, 64.)

Pekka Puskan huomiot vuodelta 1973 ovat edelleen relevantteja. Vaikka varuskunnista on tämän jälkeen virallisesti poistettu ”tupakan mittaiset tauot”, vetävät kasarmin epäviralliset käytännöt ja rakenteet edelleen nuoria tupakkapaikalle. Varusmiespalvelusta suorittavien nuorten tupakointi seuraa kyllä pääosin yleistä pitkän aikavälin tupakoinnin vähenemistrendiä (ks. Helakorpi & al. 2008, 5)⁵, mutta suurta muutosta epävirallisissa rakenteissa ei näyttäisi kuitenkaan tapahtu-

neen. Käytännön rakenteet ja tilanteet toimivat armeijassa usein edelleen virallisia terveystarkoituksia, kuten tupakoimattomuutta, vastaan (ks. Puska 1973).

Armeijan ja tupakan kiinteää suhdetta on pyritty katkaisemaan myös valistuksen avulla, mutta valistuksen vaikutukset ovat jääneet laihoiksi (mm. Vertio 1984). Interventioissa on keskitytty viralliseen organisaatioon ja käytäntöihin. Tupakointi määrittyy kuitenkin epävirallisen tason toiminnaksi, johon vaikuttaminen ylhäältä käsin ei ole kovin mielekäästä eikä tehokasta.

Lopuksi

Aikaisemmissa tutkimuksissa on osoitettu, että nuoret itse mieltävät tupakoinnin vahvasti sosiaaliseksi toiminnaksi ja käyttävät tupakointia sosiaalisten suhteiden ylläpidon ja selviytymisen välineenä (Pietilä 1997; Amos & al. 2006). Tupakointi voi auttaa sopeutumaan uudenlaiseen sosiaaliseen ympäristöön ja helpottaa muihin tutustumista. Satunnaisesti, esimerkiksi vain sosiaalisissa tilanteissa, tupakoivat nuoret eivät välttämättä edes katso tupakoivansa ”oikeasti”. Nuorten tupakointikulttuureissa ilmennetään muun muassa erottautumista, yhteenkuuluvuutta, vapautta, miehisyyttä ja aikuisuutta (Piispa 1997; Pietilä 1997). Ennen kaikkea nuorilla tupakointi liittyy pelkän terveystarpeen sijaan laajemmin elämäntyyllisiin valintoihin ja oman identiteetin rakentamiseen (Amos & al. 2006; Salasuo 2006). Tupakointi saa myös varusmiesten arjessa erityisen kulttuurisen ja sosiaalisen paikan.

Varuskunnissa tupakoinnin luomat tauot ovat nuorille perusoikeus (Piispa 1997, 303–305). Tupakointi kiinnittyy arjen käytäntöihin ja saa kasarmilla ja leireillä erilaisia tilannesidonnaisia merkityksiä. Tupakoinnin avulla voi juhlistaa lisääntyneitä vapautta tai solmia uusia ystävyys-suhteita. Se rytmittää varusmiehen muuten ulkopuolelta säänneltyä päivää ja antaa hetken tilaa nuorten keskinäiselle sosiaalisuudelle. Yksilöstä, paikasta ja tilanteesta riippuen tupakointitauko voi määrittyä nikotiinitankkauksen lisäksi

5. *Varusmiehistä 30 prosenttia (Bingham-Teissala & al. 2008) ja nuorista (15–24-vuotiaat) miehistä 24 prosenttia (Helakorpi & al. 2008, 5) tupakoi päivittäin.*

myös irti otoksi, työn ja toiminnan välttelyksi tai ajan tappamiseksi. Nuoren astuessa täysin uuteen ympäristöön tupakointia käytetään myös stressin lieventäjänä ja sosiaalisuuden apuvälineenä (ks. Amos & al. 2006).

Kahvi ja tupakka näyttäisivät määrittyvän myös muissa laitosolosuhteissa tärkeiksi ajankulutus-työvälineiksi (Sihto 1986, 46; Hemilä 2007, 54). Tupakoinnin päivää rytmittävä merkitys taas tulee erityisesti esille sellaisissa ympäristöissä, joissa yksilön mahdollisuutta määrittää itse ajankäyttöään on vahvasti rajoitettu. Varusmiespalveluksen lisäksi tupakointi näyttäisi rytmittävän tehdastyöntekijöiden (Piispa 1997), koululaisten (Pietilä 1997) ja työttömien yksinhuoltajaäitien (Graham 1987) arkea. Kun tupakoitsijat ahdetaan yhä kauemmas pihan nurkalle, määrittyvä tupakointi perusoikeutena, johon liittyy myös useita myönteisiä merkityksiä.

Kyse ei näin ollen ole ainoastaan nuorten omasta kulttuurista. Tupakoinnin erityinen rooli varusmiespalveluksen aikana liittyy kiinteästi totta-taalisena instituution rajoitettuun arkeen. Nuorten tupakoinnin ympärille muodostuu sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden piirteitä ja merkityksiä, joita jatkuvan kontrollin alla on muuten vaikea toteuttaa. Tupakkakoppi määrittänyt instituution sisällä olevaksi nuorisokulttuuriseksi tilaksi. Se mahdollistaa epävirallisen keskustelun ja hetkellisen irrottautumisen totaalisesta instituutiosta ja kehon kontrollista. Vaikka tupakalla käynti on tarkoin säänneltyä ja rajattua, raivataan sen avulla instituution sisälle nuorten omaa tilaa ja aikaa. Tupakoinnin ympärille muodostuva tupak-

kasosiaalisuus on osana nuorten epävirallista armeijakulttuuria palvelusmotivaation ja jaksamisen kannalta tärkeässä asemassa.

Tupakoinnilla on armeijassa pitkät perinteet. Sotaväki liittyy tiiviisti tupakoinnin yleistymiseen ja armeijan käytännöissä on eri aikoina ollut tupakointia suosivia elementtejä (mm. tupakka-annoksien jakaminen sota-aikana). Tupakointi ja sotilas kulkevat yhdessä myös mainonnassa ja vuosikymmenten saatossa rakentuneessa kollektiivisesti jaetussa armeijatarinan perinteessä. Nuorilla on palvelukseen astuessaan valmiina käsitys siitä, miten armeijassa tulee käyttäytyä. Munkin syöminen (Jallinoja & Suihko 2007) ja tupakointi tuntuvat sitkeimmin symbolisoivan tätä käyttäytymistä. Armeijan rakenteet ja epäviralliset käytännöt, kuten käskyt ja fyysisen ympäristön järjestelyt, ovat osaltaan mukana mahdollistamassa ja tukemassa nuorten tupakointia.

Nuorten näkökulmasta tupakoinnille määrittyy muuten säännellyssä ympäristössä useita myönteisiä merkityksiä. Jos tavoitteena on varusmiesten tupakoinnin vähentäminen, tulisi huomiota kiinnittää erityisesti nuorten tupakoille antamiin merkityksiin ja instituution epävirallisiin rakenteisiin. Myös tupakoinnin ja sotilaan pitkä yhteinen historia luo omat haasteensa vähentämisyrittämisille. Suorien kieltojen sijaan nuorille tulisi antaa vaihtoehtoisia toimintamalleja. Tupakoinnin asemaa voisi heikentää esimerkiksi epävirallisen nuorten paikan rakentaminen yksikön tiloihin. Tällä hetkellä nuorten epävirallinen tila on tupakkakoppi.

KIRJALLISUUS

- AMOS, AMANDA & WITSHIRE, SUSAN & HAW, SALLY & MCNEILL, ANN: Ambivalence and uncertainty: experiences of and attitudes towards addiction and smoking cessation in the mid-to-late teens. *Health Education Research* 21 (2006): 2, 181–191
- BINGHAM-TEISSALA, CLARISSA & SUIHKO, JOHANNA & KOPONEN, PEKKA & OHRANKÄMMEN, OLLI & SAHI, TIMO: Tupakointi, alkoholin käyttö ja fyysinen kunto. Teoksessa: Jallinoja, Piia & Sahi, Timo & Uutela, Antti (toim.): Varusmiesten ravitsemus, terveyden riskitekijät ja terveystaju. VARU-interventiotutkimuksen palvelukseenastumisvaiheen tulokset Panssari-prikaatissa ja Kainuun Prikaatissa vuonna 2007. *Kansanterveyslaitoksen julkaisu B16 / 2008*. Helsinki: Kansanterveyslaitos, 2008
- GEERTZ, CLIFFORD: *The interpretation of cultures. Selected essays*. New York: Basic Books, 1973

- GRAHAM, HILARY: Women's smoking and family health. *Social Science and Medicine* (1987): 25, 47–56
- GOFFMAN, ERVING: *Minuuden riistäjät: tutkielma totta-taalisista laitoksista*. Lohja: Marraskuun liike, 1969
- HAKKARAINEN, PEKKA: *Tupakka – nautinnosta ongelmaksi*. Tampere: Vastapaino, 2000
- HELAKORPI, SATU & PRÄTTÄLÄ, RITVA & UUTELA, ANTTI: *Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytymisen ja terveys, kevät 2007*. *Kansanterveyslaitoksen julkaisu B 6/2008*. Helsinki: Kansanterveyslaitos, 2008
- HEMILÄ, PÄIVI: *Lusiminen on kuntoutumisen vastakohta. Erityispedagogiikan laitoksen pro gradu – tutkielma*, Jyväskylän yliopisto, 2007
- HOCKEY, JOHN: *Head down, bergen on, mind in neutral*: The infantry body. *Journal of Political & Military Sociology* 30 (2002): 1, 48–171
- HOIKKALA, TOMMI & PAJU, PETRI: *Entä nuoremmat*

- sukupolvet? Sukupolvitutkimus ja nuorisopolitiikka. Teoksessa: Purhonen, Semi & Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. (toim.): Kenen sukupolveen kuuluu? Suurten ikäluokkien tarina. Helsinki: Gaudeamus, 2008
- HOIKKALA, TOMMI & HAKKARAINEN, PEKKA & LAINE, SOFIA (toim.): Beyond Health Literacy. Youth Cultures, Prevention and Policy. Suomen nuorisotutkimusseuran julkaisuja 52. Helsinki: Suomen nuorisotutkimusseura & Stakes, 2005
- HÄMYNEN, HEIKKI & SALONEN, JUKKA T. & SAHI, TIMO & PALLONEN, UNTO: Tupakoinnin alkaminen varusmiespalveluksen aikana. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 22 (1985): 1, 13–22
- JALLINOJA, PIIA & SUIHKO, JOHANNA: Munkkiperinteestä pizzaelämykseen – terveys ja ruoka Sotilas-koti-lehdessä 1967–2007. Tiedotustutkimus 30 (2007): 4, 30–44
- KARVONEN, SAKARI & RAHKONEN, OSSI: Nuorten elämäntyylin ja terveyskäyttäytymisen kulttuurinen vaihtelu. Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 2, 135–145
- KATAINEN, ANU: Challenging the imperative of health? Smoking and justifications of risk-taking. Critical Public Health 16 (2006): 4, 295–305
- KIPINOINEN, SEPPÖ (puolustusministeriön lainsäädäntöosaston osastopäällikkö). Suullinen tiedoksianto, 23.2.2009
- LAHTINEN, RAUNO: Savun lumo. Tupakan kulttuurihistoriaa. Atena Kustannus Oy: Jyväskylä, 2007
- LAISI, TIINA: Naisten sopeutuminen sotilasorganisaatioon. Naisten kokemuksia varusmiespalveluksesta. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen laitos, 1998
- LITTLE, ROGER: Buddy relations in combat performance. Teoksessa: Janowitz, Morris (toim.): The new military. New York: Russel Sage, 1964
- MAFFESOLI, MICHEL: Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista. Helsinki: Gaudeamus, 1995
- MARTELIN, TUIJA: Tupakointitapojen kehitys Suomessa. Lääkintöhallituksen julkaisu, Terveyskasvatus-sarja, tutkimukset 1. Helsinki: Lääkintöhallitus, 1984
- MÄKELÄ, KLAUS: Etnografisen moraalien hallinnollinen sääteily. Kulttuurintutkimus (2008): 1
- MÄLKKI, JUHA: Herrat, jätkät ja sotaita. Kansalais-sotilas- ja ammatissotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla ”talvisodan ihmeeksi”. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2008
- PAAVOLA, MERI: Smoking from Adolescence to Adulthood. A 15-year Follow-up of the North Karelia Youth Project. Publications of the National Public Health Institute A 16/2006. Helsinki: Kansanterveyslaitos, 2006
- PIETILÄ, ILKKA: Koukkuun jäämisen tuska ja taika. Riippuvuuden merkityksistä nuorten miesten tupakointia ylläpitävänä tekijänä. Tampereen yliopiston terveystieteen laitos, pro gradu -tutkielma, 1997
- PIPPING, KNUT: Komppania pienoisyhteiskuntana. Helsinki: Otava, 1978 (alkuperäinen teos Kompaniet som samhälle: Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944, Acta academiae aboensis humaniora XVI. Åbo, 1947)
- PIISPA, MATTI: Valistus, holhous, suojele. Tutkimus alkoholi- ja tupakkapoliittisesta mielipideilmastosta. Acta Universitatis Tamperensis 564. Tampere: Tampereen yliopisto, 1997
- PUSKA, PEKKA: Miesten koulu – Armeijan vaikutuksesta varusmiesten ja miespuolisen väestön terveyteen. Turku: Suomen varusmiesliitto, 1973
- SALASUO, MIKKO & OJAJÄRVI, ANNI: Varu-hankkeen tutkimussuunnitelma – laadullisen tutkimuksen käytänteet ja sisältö. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/armeija/kirje.pdf>, 2007
- RIMPELÄ, MATTI: Tupakointi. Teoksessa: Puska, Pekka: Miesten koulu – Armeijan vaikutuksesta varusmiesten ja miespuolisen väestön terveyteen. Turku: Suomen varusmiesliitto, 1973
- SALASUO, MIKKO: Atomisoitunut sukupolvi – Pääkaupunkiseudun nuorisokulttuurin maisema ja nuorisotyön haasteita. Tutkimuksia ; 2006:6. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2006
- SALO, MIKAEL: Etnografinen tapaustutkimus Bourdieun sosiologian näkökulmasta. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 2004
- SCHER, E. & SØGAARD, A.: The Impact of Military Service on Young Men's Smoking Behavior. Preventive Medicine 23 (1994), 242–248
- SIHTO, MARITA: Tupakoinnin yksilölliset ja sosiaaliset merkitykset laitossolosuhteissa. Lääkintöhallituksen julkaisuja, tilastot ja selvitykset 10. Helsinki: Lääkintöhallitus, 1986
- STARR, MICHAEL: The Marlboro man: Cigarette smoking and masculinity in America. Journal of Popular Culture 17 (1984): 2, 45–57
- TOLONEN, TARJA: Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Gaudeamus: Helsinki, 2001
- TOPO, PÄIVI & KONTULA, OSMO & MERILÄINEN, JOUNI: Nuorten tupakointikulttuuria jäljittämässä. Lääkintöhallituksen julkaisuja, Terveyskasvatus. Tilastot ja selvitykset 8. Helsinki: Lääkintöhallitus, 1988
- VERTIO, HARRI: Varusmiesten terveyskäyttäytyminen. Esimerkkeinä varusmiesten tupakoinnin, alkoholin käytön ja elvytysvalmiuden muutokset palvelusaikana. Tampere: Tampereen yliopiston kansanterveystieteen laitos, 1984
- YLPALVO: Yleinen palvelusohjesääntö. Hämeenlinna: Pääesikunta, koulutusosasto, 2002
- TÄHTINEN, TUULA: Insuliiniresistenssiin liittyvät kardiovaskulaariset riskitekijät suomalaisilla varusmiehillä. Tupakoinnin yhteys riskitekijöihin. Acta Universitatis Ouluensis D Medica 907. Oulu: Oulun yliopisto, 2006
- WOLLINGER, SUSANNE: Mannen i ledet. Takt och otakt i värnplikens skugga. Tukholma: Carlssons, 2000.

ENGLISH SUMMARY

Anni Ojajärvi: The social and cultural role of smoking in the army (Varusmies savuaa – tupakoinnin sosiaalinen ja kulttuurinen paikka)

Earlier studies have shown that young people regard smoking as a deeply social activity. However most health surveys deal with smoking only from an addiction point of view. Nevertheless people engaged in anti-smoking work can make good use of information on the social and cultural dimensions of smoking. As yet there has been comparatively little research along these lines in Finland.

Based on ethnographic fieldwork and interviews conducted in the army, this article investigates smoking among Finnish conscripts. The qualitative research approach draws attention to the social and cultural role of smoking and to the situational meanings and practices ascribed to smoking.

The specific role of smoking during military service ties in closely with the confined everyday life of this total institutional setting. Traits and meanings of social interaction and community evolve around smoking that are otherwise difficult to achieve under the institution's constant watchful eye. Within the institu-

tion, the smoking room is determined as a space of youth culture.

Through the medium of smoking, young people can celebrate their increased freedom in the army and tie new friendships. It provides rhythm to the day that is otherwise regulated from the outside, and for a brief moment offers an opportunity for mutual social interaction. Depending on the individual, the place and situation, a break for a smoke may take on the meaning not only of a nicotine refill, but also of distancing, the avoidance of work, or a way of killing time. As young people enter a completely new environment, smoking also helps to alleviate the sense of stress and serves as a vehicle of social interaction.

From young people's own point of view, smoking assumes several positive meanings in what is an otherwise strictly regulated environment. The army's structures and informal practices, such as commands and arrangements in the physical environment, also contribute to facilitating and supporting young people's smoking.

KEYWORDS:

smoking, army, young people